

քանասիրական

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Աս Աստուծոյ Հիշատակ :

Ի ուրջ եւ տըխուր գիշերայնոյն
Օ ուարթաճաճանչ վառին հըրատք .
Ի մութ գընտին՝ ցըդարձ նորուն
Շեմին փառօք լուսոյ ջոկատք .

Իւրաքանչիւր գայ յուշիկ
Յաստղապահակն իւր լըռիկ ,
Պատի զերկնիւք շուրջակայ
Եւ անդրէն յետըս դառնայ :

Ունի եւ տիւ հանգոյն նոցին
Լստեղս ի զարդ իշխանութեան ,
Որք ի կապոյտ դաշտս հեռագին
Լնտեպք՝ ընդ հուր շաւեղն երթան .

Յոյլ եւ պայծառ յուղարկուք՝
Սինչ երիկուն աճէ շուք
Պատմեն քանի գունդ շողուն
Նազեն ծածկին զոյգք նորուն :

Իսկ դու զնոց՝ աստղըդ բեւեռին
Գիտես ծագումն եւ մոլտս ի մայր .
Դու միայնակ յերկնիդ ցըրտին
Լնշարժ պահնակ կաս ի հին վայր .
Ընդ կաքաւիչ նոցայն պար
Դու չըշարժես գարշապար ,
Եւ ոչ մըխես ծոց կուսան
Յարեւմըտիցն ուկիան :

Ի տալ տուրնջեան ծայր ծիրանի
Լնտուստ հայիս հեզ՝ յօդ կարմիր ,
Եւ երեկոյ մինչ զօր տանի
Գըտանէ զքեզ ի նոյն քոյ դիր .
Ընդ՝ եւք ալեայ միջօրեայն ,
Ընդ՝ դիտէ զքեզ եւ ժամն այն
Որ զհիւսիսին կոչէ զբոց
Յանցել զերկնից կապոյտ ծոց :

Ըգգործ իւրեանց լոյս եւ խաւար
Ընդ ակնարկեալ քով կատարեն .
Նըխեն քաղաքք յօդս աստղավար ,
Սըրուրք մարտից զարեւ սքօղեն :

Գիշերային փութորիկ
Գողայ՝ նդ բըլուրս պարաւիկ ,
Հողմ ցերեկի ալէկոծ
Խառնէ զկոհակս ընդ ամպոց :

Հեզ նաւուղիդ կարկնակորոյս
Յանայլայլակ շող քոյ դիմաց
Կառուցեալ զաչս յաներկբայ լոյս
Յափունս ծանօթ ուղղէ զընթաց .
Եւ որք յահեղն ամային
Ըգգիշերայն աստանդին ,
Ի տես լուսոյդ ըսփոփեալ
Օ մոլարն իւրեանց ուղղեն քայլ :

Ս ասն այնորիկ եւ քերդողք հին ,
Ըգգօնք , մոնազք խոր անտառաց ,
Ի ճառագայթ քո դիտէին
Ըգտիպ չըքնաղ բարւոյն անանց ,
Ըյն՝ յոյր ճաճանչ անմըթար
Յաւիտենիցն ի լամբար՝
Եւ ամանակին ուղեւոր
Օ ընթացսն ուղղէ զգուշաւոր :

ՊՐԱՅԻՆԴ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լուսովիկոս ԺՁին վարքն ու մանր :
(Տես երես 268) :

Երկրորդ օրը , ամսուն 12ին , թագաւորը հարցուց առջի տեսած պահապանին՝ թէ արդեօք հրաման մը եկա՞ւ իր ընտանիքը տեսնալու խնդրոյն վրայօք . անիկայ պատասխանեց՝ որ « Գեռ հրամանի կը սպասենք » : Ըն ատեն ազաւեց թագաւորը նոյն պահապանին , որ իշխանութեաց եւ թագաժառանգին ինչ պէս ըլլալն իմանայ ու վերջը իրեն իմացընէ , եւ անոնց ալ ըսէ որ նաեւ ինքը աղէկ է : Պահապանը երբոր դարձաւ , ապահովցուց զթագաւորը որ ամէն ալ ողջ առողջ էին : Թագաւորը հրամայեց ինձի որ իր որդւոյն անկողինը վերը թագուհւոյն խուցը տանիմ . վասն զի նոյն գիշերը թագուհին իր խոտէ անկողինը թագաժառանգին տուեր էր որ պառկի . բայց աղաւթի եւ թագաւորին որ գոնէ ժողովքին որոշմանը սպասէ . ան ատեն

ըսաւ թագաւորը . « Դիտակն ըսեմ՝ ոչ արդարութիւն և ոչ մարդավարութիւն կը յուսամ ես անոնցմէ , սակայն տեսնենք թէ ինչ պիտի ըլլայ » :

Նոյն օրը Վաշնակից ժողովքէն խըրհուած պատգամաւորներ եկան , որոնք չորս հոգի էին , Սիւրբիոյ , Վաճապսէրէզ , Տիւպուա-Վրանսէ , ու Տիւբոնտը-Պիկոն . ասոնք թագաւորին հրովարտակ մը բերին , որով կը շնորհէր իրեն ժողովքը՝ որ փաստաբան մը ընտրէ : Թագաւորը Պ . Վարժէն առնուանեց . « Եւ թէ որ անիկայ զբաղած ըլլայ նէ , ըսաւ , Պ . Վրոնշէն տեղը լեցնէ . իսկ եթէ ժողովքը թոյլ կու տայ , երկուքն ալ մէկտեղ ըլլան » : Պատգամաւորները գրել տուին թագաւորին իր խնդիրքը , ու իրենք ալ ստորագրեցին : Թագաւորը վրայ բերաւ ան ատեն՝ որ թղթի , գրչի ու թանաքի կարօտութիւն ունէր . վերջը Պ . Վրոնշէն բնակութե տեղը սորվեցուց , իսկ Պ . Վարժէնը չեմ գիտեր , ըսաւ :

Երկրորդ առտուն նորէն Տաճարն եկան նոյն պատգամաւորները , և ըսին թագաւորին՝ որ Պ . Վարժէ հրաժարելով չէ ուզած իրեն փաստաբան ըլլալ , և թէ մարդ խրկեր են Պ . Վրոնշէն կանչելու համար , որն որ անվրէպ նոյն օրը պիտի գար : Վերջէն քանի մը հոգւոյ առ Վաշնակից ժողովքը գրած նամակները կարդացին իրեն . ասոնց մէջը կար նաև Պ . Լամուանեօն տը Սալէրպին մէկ թուղթը , որ բաց ի ուրիշ պաշտօնէ՝ արքունական տան հազարապետն ալ եղած էր . նամակը աս կերպով գրած էր :

Բարիդ , 11 Դեկտ . 1792 .

Քաղաքացի գահագրոշի .

Ձեմ գիտեր թէ արդեօք Վաշնակից ժողովքը կու տայ Լուդովիկոս ԺԶին փաստաբան մը՝ զինքը պաշտպանելու համար , և թէ արդեօք աս բանիս ընտրութիւնը իրեն կը թողու՝ թէ չէ : Ասոր համար կը փափաքիմ որ Լուդովիկոս ԺԶ գիտնայ իմ յօժարութիւնս , որ եթէ ինքը զիս առաջարկելու ըլլայ , ես ամենապատրաստ եմ իրեն ծա-

ռայելու : Ձեմ ուզեր և ոչ իսկ կը փափաքիմ՝ որ աս իմ խնդիրքս Վաշնակից ժողովքին առաջարկուի , վասն զի արժանի չեմ որ ժողովքը ինծի պէս մարդու մը վրայ մտածէ և որոշմունք մը ընէ . բայց որովհետեւ երկու անգամ անգամ ընտրուած եմ անմարդուն Խորհրդի ատենին , որ իմ տէրս եղած է , և անանկ ժամանակ մը՝ որ ամէն մարդ նոյն պաշտօնին կը փափաքէր , անոր համար հիմա ինծի պարտք կը համարիմ աս միջոցին ծառայելու իրեն , մանաւանդ որ շատերը վտանգաւոր սեպելով չեն ուզեր յանձն առնել : Թէ որ ուրիշ յարմար կերպ մը կարենայի գտնալ իմ աս փափաքս իրեն իմացընելու , չէի համարձակեր աս բանս հրամանիդ գրել . բայց մտածեցի թէ հրամանքէդ յարմարը չկայ՝ որ կարենայ իմացընել իրեն իմ աս յօժարութիւնս , հրամանքիդ ունեցած պաշտօնին պատճառաւ :

Մնամ յարգոշքեամբ

ԼԱՄՈՒԱՆԵՕՆ ՏԸ ՄԱԼԷԻՊ

Ին ատեն թագաւորը պատգամաւորներուն ասանկ ըսաւ . « Իմացայ աս անձանց սէրը , որոնք զիս պաշտպանելու կը փափաքին , և կ'աղաչեմ որ իրենց իմ կողմանէս շնորհակալ ըլլաք : Պ . Սալէրպը ինծի փաստաբան կ'ընտրեմ , և թէ որ Պ . Վրոնշէ չուզենայ օգնական ըլլալ , ես Պ . Սալէրպին հետ խօսելով ուրիշ մը կ'ընտրեմ » :

Վեկտեմբերի 14^{ին} Պ . Վրոնշէ թագաւորին հետ տեսնուեցաւ հրովարտակի մը զօրութեամբ . նոյն օրը նաև Պ . Սալէրպն ալ ներկայացաւ : Թագաւորը աս պատկառելի ծերուն ընդ առաջ դնաց , ու գորովալիւր կերպով մը պագտուեցան իրարու հետ : Թագաւորին այս հին պաշտօնեայն երբոր իր տէրը տեսաւ , աչքերը արցունքով լեցուած սկսաւ լալ . կարծես թէ խեղճին միտքը եկան անոր թագաւորութեան առջի տարիները , և կամ թէ կը մտածէր որ ինչպէս ասանկ առաքինի անձը աշխարհքիս վշտաց խաղալիկ եղած էր : Արովհետեւ թագաւորին հրաման կար ծածուկ իր փաստաբաններուն հետ խօսելու , ես խուցին դուռը գոցեցի , որպէս զի ազատութեամբ մէկմէկու հետ խօսակցին . բայց պահապաններէն մէ-

կը տեսաւ աս բանս, ու հրամայեց որ բանամ, ըսելով որ մէյ մ'ալ ասանկ բան չընեմ: Սակայն թագաւորը արդէն պզտի աշտարակը քաշուած էր, որ իրեն ներքնասենեկի տեղ կը ծառայէր:

Թագաւորը ու Պ. Տը Սալէրայ աս առջի անգամուան մէկմէկու հետ տեսնուելու ատեննին բարձր ձայնով կը խօսէին. անանկով դուրսը եղող պահապանները ականջ դնելով հասկըցան անոնց խօսածը: Երբ Պ. Սալէրայ գնաց թագաւորին քովէն, իմացուցի ես թագաւորին պահապաններուն ըրածը, և թէ ինչպէս արգիլէր էին զիս դուռը գացելէն. և աղաչեցի՝ որ երբոր ուրիշ անգամ փաստաբանը քովը գտնուի, դուռը ինքիրմէ գոցէ, զորն որ կատարեց:

Վեկտեմէրի 15^{ին} թագաւորը իր ընտանեացը նկատմամբ ըրած խնդիրքին պատասխան մը ընդունեցաւ, որուն մէջ գրուած էր՝ թէ «Թագաւորին ու Լադիսաբեթ խաթունը թագաւորին հետ ամենևին հաղորդակցութիւն չունենան, ինչուան որ դատաստանը չմընայ. և թէ որ կը փափաքի թագաւորը իր որդիքները տեսնալ, կրնան քովը գալ անոնք միայն. բայց ան պայմանաւ՝ թէ ինչուան որ վերջին հարցափորձը չմընայ, իրենց մօրը ու Լադիսաբեթ խաթունին քովը չերթան»: Երբ թագաւորին հետ ծածուկ խօսելու առիթ ունեցայ, հարցուցի թէ ինչ կը մտածէր հրովարտակին վրայօք. որուն պատասխանեց խեղճը ցաւած սրտով. «Լայէ թէ ինչ անգութ բան վճռեր են, անանկ որ չեմ կրնար բան մը որոշել. աղջիկը քովս առնել անկարելի է. նոյն պէս թէ որ մանչը առնեմ, թագաւորին շատ պիտի վշտանայ. ուստի հարկ է որ այս զոհս ալ ընեմ»: Արեւը հրամայեց ինծի՝ որ թագաւորին անկողինը փոխադրեմ, զորն որ մէկէն ըրի: Երբ լուացքն ու զգեստները քովս պահեցի, ու Լադիսաբեթ խաթունին հետ դրած խօսքերնուս համեմատ՝ երկու օր մէյ մը փոխուելու համար հարկաւոր եղած զգեստները կը խրկէի իրեն:

Ընուն 16^{ին}, կերակուրէն վերջը չոր

սին ատենները ուրիշ չորս նոր պատգամաւորներ ալ եկան, որոնք Վսանեւ միոյ ըսուած յանձնարարական ժողովքին անդամներէն էին, և եկեր էին քննելու թագաւորին դատաստանը: Ասոնց անուններն էին Սալազէ, Վառն, Կրանբէր, ու Տիւբրա. և հետերնին քարտուղար մը, գննապան մը ու Վաշնակից ժողովքին պահապաններէն մէկը կար. իրենց հետ բերած էին թագաւորին դէմ եղած ամբաստանական գրուածքը, և անոնց վերաբերեալ խել մը թղթեր, զորոնք ըստ մեծի մասին Վիլհելմին գտած էին երկրթէ դարանի մը մէջէն:

Զորսէն սկսեալ ինչուան կէս գիշեր գնաց կարդացմունքը. բոլոր գրուածքները 107 կտոր էին. զանոնք ամէնն ալ թագաւորը կարդաց ու ստորագրեց. նոյն բանն ըրաւ ան գրուածքներուն երկրորդ օրինակներուն ալ: Թագաւորը սեղանատախտակի մը առջև նստած էր. քովը Պ. Վրոնշէ կար, իսկ դիմացն ալ պատգամաւորները: Ըմէն անգամուն գրուածք մը կարդալէն վերջը, Սալազէ կը հարցընէր թագաւորին. «Երանութուն թիւն մը ունիս աս կամ ան բանին վրայ», իսկ ինքը՝ այո կամ չէ կը պատասխանէր առանց երկայն բացատրութեան. ուրիշ պատգամաւոր մը կը հրամայէր որ ստորագրէ. երրորդ պատգամաւոր մըն ալ կը հրամայէր որ ստորագրէ նոյն թղթերուն գաղափարները. իսկ չորրորդը գրուածքները կը ժողովէր ու կարգի կը դնէր, և կը նշանէր ըստ թուոյն. և քարտուղարն ալ կը նշանէր թագաւորին յանձնուած աս թղթերուն թիւերը:

Թագաւորը ընթերցումնքը ընդհատելով՝ հարցուց պատգամաւորներուն թէ կ'ուզէն ընթերիք ընել. անոնք ալ այո ըսին: Ըն ատեն թագաւորը հաւու քանի մը տեսակ պտուղ հրամայուց իրենց ուտելու կերակրոյ սրահին մէջ: Պ. Վրոնշէ բան մը չուզեց ուտել, և թագաւորին հետ իրեն խուցը մնաց:

Մերսըրոյ անունով մարդ մը, որ նոյն ատեն քարակոփութիւն կ'ընէր, և քիչ

մը առաջ Ռարիզի հասարակութեան
գահագլուխ եղած էր, ու Յեղափոխու-
թենէն առաջ ալ Վերսայլի մէջ աթոռ
քաղցրնող էր, նոյն օրը առջի անգամուն
ինքն ալ Տաճարին մէջ պահպանու-
թիւն կ'ընէր: Բսիկայ իր աշխատութե-
ադատող գլխաւոր հագած, գլուխը ան-
պիտան գլխարկ մը դրած, կաշիէ դէն-
ջակ մը մէջքը կապած, եկեր թագա-
ւորին քով թեւաւոր աթոռի մը վրայ
ոտքերը երկնցուցած նստեր էր, ուր ընդ
հակառակն թագաւորը հասարակ ա-
թոռի մը վրայ նստած էր. աս մարդս
ամենուն հետ տմարդութեամբ գլխար-
կը գլուխը՝ եզակի դէմքով այսինքն դու-
րսելով կը խօսէր: Պատգամաւորները
աս բանիս վրայ զարմացան, և ուտելու
ուտենին անոնցմէ մէկը խել մը բաներ
հարցուց ինծի ան մարդուն վրայօք, և
թէ ուրիշ պահպաններն ալ աս կեր-
պով կը վարուէին արդեօք թագաւորին
հետ: Եւ հարցմունքներուն պատաս-
խան կու տայի. բայց անդիէն պատգա-
մաւորներէն մէկը դադրեցուց խօսա-
կցութիւնը, ըսելով որ ինծի հետ խօսե-
լու հրաման չկար, և թէ Խորհրդարա-
նի խուցին մէջ ուղաժը կրնար իմանալ:
Պատգամաւորը վախնալով ըրածին վը-
րայ՝ ուրիշ բան չհարցուց ինծի: Բիչ
մը վերջը նորէն սկսաւ ընթերցմունքը:
Եւ գրուածքներէն մէկ մասը ազ-
գային սահմանադրութեան վերաբե-
րեալ բաներ էին, որոնց լուսանցքը
թագաւորին ձեռքովը գրուած բացա-
տրութիւններ կային՝ ոմանք թանաքով
և ոմանք ալ մատիտով: Թագաւորին
ներկայացուցին նաև քաղաքական յան-
ցանաց ատենին արձանագրութիւններ,
որոնց մէջ իր ծառաներէն շատին ամ
բաստանութիւնները կային իր անձին
դէմ: Ինծի այնպէս մը երեցաւ, որ աս
ապերախտութիւնս թագաւորին շատ
ծանր եկաւ: Եւ քաղաքացիները իրենց
զրպարտութիւնը աւելի ընդունելի ընե-
լու համար՝ թագաւորին ու թագու-
հայն Վիլհելմի գլխին մէջի ըրած
մանր մունր բաները բոլոր նշաններ էին:
Երբոր պատգամաւորները գացին,

թագաւորը երկու պատառ կերակուր
մը բերանը դնելէն վերջը՝ առանց քա-
շած նեղութեանը վրայ դանդատելու
անկողին գնաց: Ինչպէս հարցուց ինծի
թէ արդեօք ընտանիքը սովորական ա-
տենին կերակուրնին կերած էին. և
երբոր ես այս զուրցեցի, «Վախցայ,
ըսաւ, որ չըլլայ թէ կերակուրին ուշա-
նալը զիրենք անհանգիստ ըրած ըլլայ»,
իսկ ինծի ալ նեղացաւ որ ինչուան ան
ատեն չէի կերած իրեն սպասելով:

Եւ քանի օր վերջը նորէն Տաճարն
եկան նոյն չորս պատգամաւորները, ո-
րոնք Վսանեմիոց ժողովքին անդամնե-
րէն էին, և թագաւորին ուրիշ 51 գը-
րուածք ալ կարդացին. մէկալնոնց պէս
ասոնց տակն ալ ստորագրեց. իսկ բոլոր
գրուածքները, որոնցմէ իրեն ալ մէյմէկ
օրինակ տուին, 158 կտոր բան եղաւ:

Վեկտեմբերի 14^{էն} ինչուան 26^ը թա-
գաւորը իր փաստաբաններուն հետ կը
տեսնուէր, որոնք կէսօրուան հինգին
կու գային ու իննին կ'երթային. եր-
կու առջիններուն վրայ աւելցաւ նաև
Պ. Տրսէզն ալ: Եւ մէն առաւօտ Պ.
Տը Սալէրպը կու գար, և թագաւորին
կը բերէր պատգամաւորաց կարծիքն
ու խօսակցութիւնները իրեն դատաս-
տանին վրայօք, որոնք տպուած կ'ըլ-
լային. իրիկուան ընելու գործողութիւն-
ները կը պատրաստէր, և մէկ երկու
ժամ թագաւորին հետ կը կենար: Թա-
գաւորը շատ անգամ ինծի ալ կու տար
ան կարծիքները՝ որ կարդամ. և վերջը
կը հարցընէր մէյ մը՝ թէ «Ինչպէս
կ'երևայ քեզի սա մարդուս կարծիքը»,
— «Եւմ գիտեր ինչպէս բացատրեմ
իմ զայրոյթս, կը պատասխանէի, տէր
արքայ. բայց ինչպէս կրնաք առանց
քստմնելու կարդալ աս բաներս», —
«Եւ գիտեմ թէ մարդուս չարութիւնը
ինչ աստիճանի կրնայ հասնիլ. սակայն
չէի կարծեր որ այսչափ ալ կարենայ ըլ-
լալ», — Եւ քաղաքացիներս գրուածքներս
կարդալու չէր պառկեր, և որպէս զի
Պ. Սալէրպըն ալ վտանգի մէջ չիյնայ,
կը փութար զանոնք այրելու: